

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИСВОЄННЯ ПОЧЕСНИХ ЗВАНЬ У НАГОРОДНІЙ СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ДОВОЄННИЙ ЧАС ТА ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Досліджено історію розвитку у вітчизняній нагородній системі практики відзначення почесними званнями з двадцятих років ХХ сторіччя до періоду Великої Вітчизняної війни включно, її зміст і документально-правову базу.

Ключові слова: Нагородна система, почесні звання, кодекс законів про народну освіту, УСРР, УРСР, українська фалеристика, Велика Вітчизняна війна, Положення про почесні звання Української РСР.

В. Н. Воронин,
Государственная архивная служба Украины,
г. Киев, Украина

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ПРИСВОЕНИЯ ПОЧЕТНЫХ ЗВАНИЙ В НАГРАДНОЙ СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ В ДОВОЕННОЕ ВРЕМЯ И ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Исследовано историю развития в отечественной наградной системе практики награждения почетными званиями с двадцатых годов ХХ века до периода Великой Отечественной войны включительно, ее содержание и документально-правовую базу.

Ключевые слова: Наградная система, почетные звания, кодекс законов о народном образовании, УССР, украинская фалеристика, Великая Отечественная война, Положение о почетных званях Украинской ССР.

Viktor Voronin,
State Archival Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE WITH HONORARY TITLES IN THE REWARD SYSTEM OF THE SOVIET UKRAINE IN THE PRE-WAR PERIOD AND THE PERIOD OF THE GREAT PATRIOTIC WAR

Researched the history of the domestic system of awards celebration honors the practice of the twenties of the twentieth century to the period of Great Patriotic War and including, its content and documented framework.

The practice of distributing honorary titles in the Ukrainian SSR award system was first mentioned in early 1920's.

In the new law on public education in the Ukrainian SSR the third section titled "On honorary titles distribution" was dedicated to this issue. And it was for the first time that the practice of awarding honorary titles, which was an absolute novelty in the world phaleristic practice, was mentioned in the national awards system. The practice of awarding honorary titles did not stay solely on paper - almost immediately it began to be implemented. Among the first recipients were the outstanding figures of Ukrainian art, which was intended to demonstrate communist government's concern for its development.

From the very start awarding an honorary title was not a purely moral encouragement. It also included substantial material benefits.

Established procedure for awarding is clearly traced in archival documents. It also reflects the growing prestige of being awarded an honorary title, which is proved in the text of award justification, which carefully lists merits of a candidate and makes a recommendation.

It should also be noted that the awarding ceremony was preceded by a series of mandatory preliminary documents without which the award could not occur and their number increased steadily, indicating the complexity of the procedure. The principal document among them was a profile review by People's Commissariat, which had to contain candidate's extremely detailed merit list for awarding the honorary title.

1934 was a turning point in the process of formalization and improvement of the awarding honorary titles practice. From that time the process was clearly outline in the legal field and became established and well formalized in all respects.

On January 13, 1934 a joint resolution of the Central Executive Committee and Sovnarkom of the Ukrainian SSR concerning honorary titles distributed to workers of science, technology and art was adopted in Kharkov. That marked the beginning of a qualitatively new stage in the process of awarding honorary degrees, and significantly expanded the number of people who could be awarded (adding figures of culture, workers in the areas of science and technology).

An important innovation in the ceremony was the introduction of a compulsory length of work experience for awarded artists, which was a positive factor in view of the significant reduction of subjective factors.

But the most fundamental innovation was determining a more precise course for the awarding process, which also helped to significantly decrease of the subjective factor.

The next stage of the awarding honorary titles practice fell on the tumultuous years of the Great Patriotic War. Awarding honorary titles of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War is one of the most interesting chapters in the history of the national award system. In this manner the true heroism of our people in the struggle against the Nazi invaders came to light. Even during the tough period of the most terrible war in human history the awards and honors continued to be awarded, and the award system practice was constantly developing and improving. It showed the indomitable spirit of our people in the struggle for liberation of their native land and its orientation to the future. To make a historical analogy, this fact can be compared with the famous military parade on Red Square in November 1941, during the German attack on Moscow, which showed indomitable spirit of the people during the most difficult trials.

But in addition to the regular awards, the system of awarding system (including the honorary titles practice) was also actively developing.

The adoption of the Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR to establish the title People's Artist of the Ukrainian SSR on 11 October 1943, shortly before the liberation of the Ukrainian capital was quite demonstrative.

It is significant, that the issue of honorary titles was finally sorted and carefully normalized to the smallest detail in the days of WWII. This can be explained by several factors of which we need to distinguish two determining ones.

In the first place there is a factor of empowering national spirit to achieve the ultimate victory. It was a demonstration that even during the war, the country was developing in all spheres and its outstanding people received proper appreciation by the state.

On September 26, 1944 a Resolution of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR to approve the Regulation regarding the honorary titles of the Ukrainian SSR was adopted.

The Regulation clearly defined a standardized order for awarding all, without exception, existing honors at the time. According to the established new order, honors were assigned after being presented to the national commissioners and the Department of Arts at the Council of Commissars of the Ukrainian SSR. In general, one may conclude that during the Great Patriotic War, the practice of awarding honorary titles has been instrumental in the patriotic empowerment of the population of Soviet Ukraine in the fight against the Nazi invaders. It was equally important for the development of Ukrainian awards system, that the practice of awarding honorary titles had finally gained legal regimentation during the Great Patriotic War, for it marked a milestone in the awards system of all of Ukraine.

Key words: System of awards, honors, Code of Laws on public education, USSR, Ukrainian Faleristika, the Great Patriotic War, the provisions of honors Ukrainian SSR.

Почесні звання традиційно займають надзвичайно важливе місце в нагородній системі України, охоплюючи наймасовіше коло нагороджених. Виходячи з цього вивчення історії їх виникнення і розвитку є вкрай необхідним для розуміння становлення і розвитку вітчизняної нагородної системи в цілому.

Вперше інститут нагородження почесними званнями з'являється в нагородній системі УСРР вже на самому початку 1920-х років.

У кодексі законів про народну освіту УСРР розділ третій під назвою «О присвоєнні почесних звань» був повністю присвячений цьому питанню. І саме тоді вперше у вітчизняній нагородній системі з'являється практика нагородження почесними званнями, що було абсолютною новацією у світовій фалеристичній практиці. Важко переоцінити значення цього факту, враховуючи, що до середини 1990-х років, вже за часів незалежної України, саме почесні звання були головним, а де-

факто і майже єдиним елементом вітчизняної нагородної системи.

У вищезгаданому Кодексі законів про народну освіту УСРР було визначено наступне щодо введення інституту почесних звань:

«765. Особо отличившиеся как дарованиями, так продолжительностью и преданностью служения трудящимся массам, работники искусств могут быть награждаемы званием Заслуженного артиста (художника) УССР».

Також у Кодексі чітко визначався порядок присвоєння почесних звань діячам мистецтва та матеріальні привілеї, які надавалися нагородженим:

«766. Означенные звания присваиваются постановлениями коллегии Наркомпроса, по представлении Главполитпросвета, согласованным с соответственными руководящими профессиональными органами и могут быть сопровождаемы присуждением ценных материальных наград.

767. Присвоение звания Народного артиста (художника), а также отличий, сопровождаемых материальным пожизненным обеспечением, вносится Главполитпросветом через Наркомпрос на утверждение Совета Народных Комиссаров» [1, с. 765-767].

Введення інституту нагородження почесними званнями не залишилось тільки на папері – практично відразу він почав реалізовуватися на практиці. Серед перших нагороджених були визначні діячі українського мистецтва, що повинно було продемонструвати турботу комуністичної влади про його розвиток.

Серед наявних архівних матеріалів першим документом про нагородження діячів українського мистецтва почесним званням є Постанова Ради народних комісарів УСРР про нагородження видатної української акторки і однієї із засновниць українського професійного театру М. К. Заньковецької (Андросовської) (міститься у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України). Навряд чи можна сумніватися, що ця Постанова була першою у черзі нагородження почесними званнями.

Згадану урядову постанову від 12 січня 1923 року підписали у Харкові наступні

посадові особи (подається мовою оригіналу) – *«За председателя Совета Народных Комиссаров УСРР М. Фрунзе, Управляющий делами Совнаркома П. Солодуб, Секретарь СНК И. Стрелков»* [2, арк. 29].

Особливо зазначимо – те, що Постанова була підписана самим М. Фрунзе, надзвичайно важливою фігурою не тільки у республіканській, але і в союзній державно-партійній ієрархії, свідчить про велику увагу яка приділялася владою питанню нагородження діячів мистецтва почесними званнями.

Відповідно до підписаної Постанови Раднаркому:

«В ознаменование сорокалетия сценической деятельности Марии Константиновны Заньковецкой и заслуги ее перед украинским театром Совет Народных Комиссаров постановил:

1. Представить Марии Константиновне Заньковецкой звание Народной артистки УСРР.

2. Театр бывший Троицкий народный дом в Киеве именовать впредь театром им. М. К. Заньковецкой.

3. Признать за М. К. Заньковецкой право на усиленную пожизненную пенсию и предложить НКСобесу и НКПросу установить размер таковой» [2, арк. 29].

Звертає на себе увагу наступна обставина. Нагородження почесним званням с самого початку не було суто моральним заохоченням – воно передбачало одночасно і надзвичайно суттєві матеріальні пільги (у даному випадку встановлення високої пожиттєвої пенсії). Таким чином це суттєво підвищувало вагу згаданої нагороди, у тому числі у порівнянні з нагородженим більш високими державними відзнаками. Достатньо згадати, що навіть нагородження найвищою державно відзнакою УСРР – орденом Трудового Червоного Прапора не передбачало автоматично надання якихось фінансових пільг чи будь-яких матеріальних привілеїв.

Після нагородження М. К. Заньковецької було проведено ще низку нагороджень видатних діячів національного мистецтва.

При цьому слід відмітити, що поступово нагородження приймало все більш усталені форми – у тому числі йому передувало обов'язкове подання з переліком заслуг

кандидата на відзнаку, що не завжди було зроблено при найперших нагородженнях.

Усталена процедура нагородження чітко відслідковується на наявних архівних документах. Також вона свідчить про зростання престижності нагородження почесним званням, що випливає з тексту обґрунтування нагородження, де ретельно перераховуються заслуги кандидата та робиться пропозиція про нагородження.

Прикладом цьому є кілька обґрунтувань нагородження на видатних діячів української культури, які були нагороджені після М. К. Заньковецької.

Так, в обґрунтуванні нагородження (було підписано у Харкові 8 серпня 1925 року) почесним званням народного артиста видатного режисера Леся Курбаса було сказано наступне: *«Беручи до уваги невтомну роботу тов. Курбаса О. С. в галузі революційного театрального мистецтва, його заслуги як провідника нових течій в українському театральному мистецтві, що значно сприяв розвитку пролетарського театру в Україні й поступовому перетворенню форм останнього, а також заслужену популярність його серед робітників, селян не тільки в УСРР, але й поза її межами, – Рада Народних Комісарів постановила: нагородити артиста і режисера Курбаса Олександра Степановича званням Народного артиста Республіки»* [3, арк. 26].

Також слід зазначити, що нагородженню передувала обов'язкова низка попередніх документів, без яких нагородження не могло відбутися і їх кількість постійно збільшувалася, що свідчило про ускладнення процедури. Серед них головним документом було подання профільного народного комісаріату, в якому потрібно було надзвичайно докладно перерахувати заслуги претендента на нагородження почесним званням.

Так, у поданні на нагородження видатної української акторки М. М. Старицької було сказано, що вона є *«найстарішою й видатнішою акторкою Українського театру, що вона є фундатором першої на Україні Драматичної школи, що існує й досі, що вона, маючи змогу займати дуже видатне положення в колі найкращих театрів, головним чином проводила свою роботу в фабрично-заводських районах і заснувала*

кілька народних театрів, що існують дотепер. Протягом 40 років М. М. Старицька цілком віддавалася артистичній і педагогічній діяльності й має заслуги як «Герой труда» [4, арк. 108].

Про постійну деталізацію процесу оформлення документів на нагородження свідчить й те, що з часом обов'язковою для всіх кандидатів на нагородження стала особиста підписка про політичну лояльність, без якої у більшості випадків не проводилося оформлення документів.

Так, наприклад артист театру Української державної драми в м. Одеса І. Е. Замічковський 18 березня 1926 року дав розписку про політичну лояльність наступного змісту: *«Я, нижче підписаний Іван Едуардович Замічковський, Артист українського театру, даю свій підпис. Що до цього часу проти Радянської влади не виступав і виступати не буду»* [4, арк. 53].

Цікаво, що при цьому так і не було вироблено усталеної форми подібної підписки про політичну лояльність, що було однією з ознак того, що нагородна система УСРР була досить довгий час у процесі становлення.

Про довільність форми цього обов'язкового для нагородження документу свідчить, наприклад, підписка від 25 березня 1926 року співака Харківської державної опери О. Г. Мосіна, що значно відрізняється від тексту підписки І. Е. Замічковського: *«В Наркомпросвещения артиста Государственной оперы Александра Григорьевича Мосина. Заявление. Настоящим подтверждаю, что за все время существования Советской власти к последней относился всегда сочувственно и ни в каких выступлениях против Советской власти не участвовал»* [4, арк. 73].

Однак у деяких особистих справах нагороджених згадана підписка відсутня. Ця деяка неусталеність процедури нагородження, відсутність єдиного для всіх випадків чіткого переліку документів необхідного для нагородження (хоча в цілому процес поступово постійно розвивався у напрямі деталізації і формалізації) було характерне для вітчизняної нагородної системи до середини 30-х років. Як було цілком вірно зазначено в «Українській фалеристиці. З історії нагородної спадщини»: *«Навіть короткий перелік нагороджень, що відбувалися в*

Україні з 1922 року, дає підставу стверджувати – надання «почесного чину» не мало чітко визначеного правового підґрунтя. Подання про нагородження надходили від різних установ та відомств, надсилалися до Наркомпросу, ВУЦВК або РНК УСРР, а далі справа полягала тільки в тому, щоб проітовхнути в урядових інстанціях того чи іншого кандидата. Саме через це і через відсутність архівних джерел та документів установ за ті роки, відомості про кількість та персональний склад нагороджених не потрапили до статистичних документів офіційної звітності. Облік державних нагороджень в Україні почали вести систематично лише з 1935 року» [5, с. 305].

1934 рік став переломним у процесі формалізації та вдосконалення інституту нагородження почесними званнями. Саме з цього часу процес набув чіткого оформлення в тодішньому правовому полі й став ustalеним та чітко формалізованим в усіх відношеннях.

13 січня 1934 року в м. Харкові була прийнята спільна Постанова ВУЦВК та Раднаркому УСРР про почесні звання працівникам науки, техніки й мистецтва, що знаменував початок якісно нового періоду у процесі нагородження почесними званнями, а також значно розширив коло осіб, які могли бути ними нагородженими (додавши до діячів культури працівників сфери науки і техніки).

Прочитуємо найважливішу частину згаданої постанови:

«Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів УСРР постановили:

1. Встановити такі почесні звання для працівників науки, техніки і мистецтва:

а) Заслужений діяч науки, техніки або мистецтва.

б) Народний артист (художник) республіки.

в) Заслужений артист (художник) республіки.

2. Звання Заслуженого діяча науки або техніки надається за особливо цінні праці в галузі науки або техніки, чи за особливо важливі для соціалістичного будівництва відкриття й винаходи, або за видатну

науково-практичну, науково-педагогічну й науково-популяризаторську діяльність.

3. Звання заслуженого діяча мистецтва надається за видатну художню діяльність або за виключно цінні художні твори в будь-якій галузі мистецтва.

4. Звання народного артиста (художника) республіки надається особам, що мають винятково високі заслуги й досягнення в музичному, сценічному й кінематографічному мистецтві, виявлені як у художній творчості, так рівно у виконанні.

5. Звання Заслуженого артиста (художника) республіки надається особам, що мають особливі заслуги в мистецтві, зокрема у виконанні мистецьких творів» [6, с. 23].

Важливою новацією у нагородженні було запровадження обов'язкового трудового стажу для нагородження діячів мистецтва, що було позитивним фактором з огляду на відчутне зниження таким чином суб'єктивного фактору.

Як було зазначено у Постанові від 13 січня 1934 року: *«Для нагороди діячів мистецтва званням Народного чи Заслуженого артиста (художника) республіки... треба, щоб вони мали стаж художньої роботи в галузі мистецтва не менш як 10 років за Радянської влади» [6, с. 23].*

Але найбільш принциповим нововведенням стало визначення ще більш чіткого порядку процесу нагородження чим раніше, що також слугувало різкому зниженню суб'єктивного фактору: *«Звання Заслуженого діяча науки, техніки або мистецтва й Народного артиста (художника) республіки надається за постановами Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету за поданням відповідних народних комісаріатів, ЦВК АМСРР, обласних виконавчих комітетів, професійних та інших громадських організацій. Звання Заслуженого артиста (художника) республіки надається за постановами Народного комісаріату освіти УСРР у порозумінні з Всеукраїнським комітетом професійної спілки працівників мистецтва» [6, с. 23].*

Таким чином, можна констатувати, що з 1934 року система нагородження почесними званнями набула в Україні усталеного вигляду. Хоча у подальшому вона й продовжувала розвиватися і удосконалюватися, але це

проходило вже виключно у рамках визначених вищезгаданою Постановою парадигми і стала однією з найбільш важливих складових нагородної системи спочатку Радянської, а згодом і незалежної України.

Наступний етап розвитку інституту нагородження почесними званнями припадає на буремні роки Великої Вітчизняної війни. Нагородження почесними званнями Української РСР у роки Великої Вітчизняної – одна з найцікавіших сторінок в історії вітчизняної нагородної системи. Таким чином також виявився справжній героїзм нашого народу у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Навіть у найтяжчі часи найбільш страшної в історії людства війни продовжувалися нагородження почесними званнями і сам цей важливий інститут нагородної системи постійно розвивався та вдосконалювався. Це свідчило про незламний дух нашого народу у боротьбі за звільнення рідної землі та його спрямованість у майбутнє. Якщо ж проводити історичні аналогії, то цей факт можна порівняти із знаменитим військовим парадом на Червоній площі у листопаді 1941 року під час німецького наступу на Москву, що показало незламний дух народу у час найтяжчих випробувань.

Показово, що це особливо відзначалося у класичному дослідженні з історії вітчизняної фалеристики «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини», де героїчному часу Великої Вітчизняної війни в історії розвитку нагородної системи України була приділена особлива увага.

Як відзначалося, з початком Великої Вітчизняної війни територія УРСР була в 1941-1942 роках повністю окупована і більшість державних установ, ряд промислових підприємств, науково-дослідних центрів та осередків евакуювали в інші регіони СРСР, де вони відразу ж активно розгорнули свою роботу.

Але незважаючи на вкрай важкі умови евакуації, вище радянське і партійне керівництво СРСР всіляко сприяло роботі республіканських органів влади УРСР поза межами української території.

Не можна не погодитися із наступною тезою «Української фалеристики» щодо причин розвитку нагородної системи УРСР в роки війни: «...в нещадних умовах війни та

за складних дипломатичних відносин з антигітлерівськими союзниками роль зовнішньополітичного представництва УРСР, навіть формально декларована, набула неабиякої ваги» [5, с. 309].

Безумовно, нагородна система УРСР активно використовувалася як пропагандистський елемент для зовнішньополітичних цілей СРСР. Однак слід доповнити, що, як мінімум, не менш вагомим чинником був й внутрішній. Продовження функціонування в умовах війни нагородної системи УРСР (яка була суто цивільною на відміну від союзної) повинно було укріпити дух народу, його мужність у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Коли в час війни нагороджувалися діячі мистецтва, науки і культури це ще раз символічно засвідчувало непорушну впевненість в кінцевій перемозі та намагання вже зараз почати будувати нове мирне життя.

Показово в тому числі, що нагородження почесним званням заслуженого діяча науки УРСР продовжувалося ще навіть до початку перелому у ході війни (хоча стало значно більш інтенсивним у 1943 році, після Сталінградської битви). Так, у лютому 1942 року почесне звання Заслуженого діяча науки було присвоєно відомому вченому І. М. Іщенку [7, спр. 8-15]. А за період з листопада 1942 по жовтень 1943 року цього почесного звання були удостоєні видатні українські вчені різних галузей науки О. М. Ястребов, П. П. Будников, Г. М. Гуревич, В. С. Деркач, Б. М. Маньковський, О. В. Нагорний, І. О. Поваженко, М. С. Спіров, Г. О. Татарінов [5, спр. 20].

У 1943 році нагородження почесними званнями різко збільшилося у порівнянні з вкрай важким для положення на фронтах 1942 роком. Після Сталінградської битви заслуженими діячами науки УРСР стали Ф. А. Уфимцев, М. М. Цехновіцев, С. Х. Чавдаров; заслуженими діячами мистецтва УРСР – М. Г. Дерегус, Д. Г. Євтушенко, В. І. Касіян, П. О. Козицький, М. Г. Лисенко, П. Д. Муравін, О. С. Пашенко, М. А. Шаронов; народними артистами УРСР – Д. С. Антонович-Будло, Ф. А. Барвінська, М. К. Висоцький, Л. М. Гаккебуш, Л. П. Карташов, В. Г. Магара, Г. В. Маринич, Г. М. Полежаєв, О. Г. Сердюк, В. М. Чистякові [5, с. 310].

Почесного звання Заслуженого артиста УРСР у 1943 році було удостоєно 35 видатних діячів сцени. Але крім чергових нагороджень, у ці роки нагородна система (у тому числі інститут почесних звань) і активно розвивалася.

Надзвичайно показовим стало прийняття 11 жовтня 1943 року, незадовго до звільнення столиці України, Указу Президії Верховної Ради УРСР про встановлення звання Народний художник УРСР. Відповідно до тексту Указу було встановлено для видатних діячів образотворчого мистецтва УРСР, що відзначилися своїми творами в галузі живопису, скульптури, графіки, декоративного і прикладного мистецтва, звання Народний художник УРСР [8, ст. 24].

Другим пунктом Указу визначалося, що почесне звання Народний художник УРСР присвоюється виключно Президією Верховної Ради УРСР. Це свідчило про високу престижність цієї нової нагороди враховуючи, що саме Президія Верховної Ради формально вважалася в радянській системі найвищим органом влади (хоча реальна влада і належала партійним органам) [8, ст. 24].

Показово, що саме у часи Великої Вітчизняної війни питання присвоєння почесних звань було остаточно упорядковано і ретельно унормовано до найменших деталей. Це можна пояснити кількома факторами, з яких особливо потрібно виокремити два визначальних.

На першому місці безумовно стоїть фактор укріплення народного духу для досягнення кінцевої перемоги – демонстрація того, що навіть у роки війни країна розвивається в усіх сферах і її видатні люди отримують належну високу оцінку з боку держави.

Іншим фактором було те, що після початку Великої Вітчизняної війни державне керівництво СРСР взяло курс на укріплення всіх інститутів державного управління та різкого зниження рівня революційної риторики. Це призвело у тому числі до формалізації та правової уніфікації ряду сфер, які до цього часу були більше під впливом «революційної свідомості», ніж у правовому полі. Нагородна система була і залишається одним з необхідних і вкрай важливих атрибутів державності і новий державний курс не міг її не торкнутися.

У 1944 році нагородження почесними званнями було надзвичайно активним. Приведемо лише нагородження найбільш відомих діячів різних сфер. Так, у 1944 році почесне звання Заслуженого діяча науки УРСР було присвоєно К. Г. Воблomu, О. М. Диннику, Г. Ф. Проскурі, М. В. Птусі, О. І. Смирнову-Замковому, М. Г. Холодному. Почесним званням Заслуженого діяча мистецтв УРСР був нагороджений М. І. Вериківський, а Народного художника УРСР – А. М. Браславський-Страхов, К. Д. Трохименко. Почесне звання Заслуженого лікаря УРСР отримали видатні медики В. В. Іванов, М. М. Міхно, Г. К. Гнідий, А. Й. Плашевський. Заслуженим артистом УРСР став О. Н. Сорока [5, с. 310].

Однак, необхідно зазначити, що при цій великій кількості нагороджень не існувало єдиного правового документу, що унормовував би всі питання нагородження почесними званнями УРСР.

Згадану негативну обставину цілком усвідомлювало вище партійне-державне керівництво і вже 26 вересня 1944 року була прийнята Постанова Президії Верховної Ради УРСР про затвердження Положення про почесні звання Української РСР (Постанова була підписана Головою Президії Верховної Ради УРСР М. Гречухою і Секретарем Президії Верховної Ради УРСР О. Межерінім) [9, с. 14]. Затверджене Положення стало ознакою остаточної уніфікації інституту нагородження почесними званнями та повністю ввело його правове поле.

Необхідно більш докладно зупинитися на його змісті, враховуючи надзвичайно велике значення прийняття Положення про почесні звання Української РСР для подальшого розвитку цієї частини вітчизняної нагородної системи.

Першим, найголовнішим пунктом Положення було визначено, що почесні звання Української РСР присвоюються виключно Президією Верховної Ради Української РСР. Далі йдеться про коло осіб які мали право на нагородження і докладний перелік заслуг за які присвоюється кожне почесне звання. Слід привести згаданий докладний перелік виходячи з того, що він унормував на кілька десятиріч практику присвоєння почесних звань в тій чи іншій галузі.

Звання Заслуженого діяча науки і техніки або звання Заслуженого діяча науки Української РСР повинно було присвоюватися за особливо цінні труди в галузі науки і техніки, за особливо важливі для соціалістичного будівництва відкриття й винаходи або за видатну науково-практичну й науково-популяризаторську діяльність.

Звання Народного художника Української РСР повинно було присвоюватися живописцям, скульпторам, графікам та архітекторам, які створили видатні твори в галузі живопису, скульптури, графіки, архітектури і декоративно-прикладного мистецтва та які мали особливі заслуги в справі розвитку мистецтва.

Звання Народного артиста Української РСР повинно було присвоюватися режисерам і артистам театру, кіно, естради, цирку, капели, композиторам, диригентам, музикантам, що володіли винятковою виконавчою майстерністю, що створили видатні художні твори, вистави, кінофільми, музично-виконавчі твори і мали особливі заслуги в справі розвитку мистецтва.

Звання Заслуженого діяча мистецтв Української РСР присвоювалось режисерам, артистам, художникам, скульпторам, архітекторам, композиторам, диригентам, педагогам художніх учбових закладів, що створили великі по своєму значенню твори мистецтва або мали великі заслуги в справі виховання й підготовки художніх кадрів, а також у створенні наукових праць у галузі мистецтва.

Звання Заслужено артиста Української РСР присвоювалось режисерам, артистам театру, кіно, естради, цирку, капели, композиторам, диригентам, музикантам, що володіли високою майстерністю, створили високохудожні образи, вистави, кінофільми, музично-вокальні твори і своєю діяльністю сприяли розвитку мистецтва.

Звання Заслуженого вчителя школи Української РСР присвоювалось вчителям початкових, неповних середніх, середніх, спеціальних і педагогічних шкіл, які мали стаж педагогічної роботи не менше 10 років, за видатні успіхи в справі навчання дітей, виховання в них почуття любові й відданості батьківщині.

Звання Заслуженого лікаря Української РСР присвоювалось лікарям лікарських дільниць, амбулаторій, родильних будинків, лікарень, поліклінік, лікувально-профілактичних, санітарних установ і органів охорони здоров'я, які пропрацювали в цих установах не менше 10 років і особливо відзначились у своїй практичній діяльності в галузі охорони здоров'я [9, с. 14].

У Положенні чітко визначався й уніфікований порядок подання до нагородження усіма, без виключення, існуючими на той час почесними званнями. Відповідно до встановленого нового порядку, почесні звання присвоювалися по представленню народних комісаріатів і Управління в справах мистецтв при Раднаркомі Української РСР. Також про присвоєння почесних звань могли порушити клопотання районні, міські ради депутатів трудящих та їх виконавчі комітети, партійні, профспілкові й інші громадські організації перед виконавчими комітетами обласних рад депутатів трудящих, які повинні були вносити свої пропозиції до відповідних Наркоматів або Управління в справах мистецтв при Раднаркомі Української РСР.

Також у Положенні вперше унормувалося питання видачі всім особам, які отримали почесне звання особливої грамоти Президії Верховної Ради УРСР. Вперше також було унормовано питання щодо позбавлення почесного звання. Положенням було визначено, що позбавлення почесного звання може бути проведено тільки Президією Верховної Ради Української РСР. Нове Положення не залишилося на папері, а відразу почало активно застосовуватися на практиці і почесними званнями відповідно до нової правової практики почали нагороджувати широке коло осіб.

В цілому можна констатувати, що в період Великої Вітчизняної війни інститут нагородження почесними званнями зіграв важливу роль у патріотичному піднесенні населення Радянської України у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Не менш важливим для розвитку нагородної системи України стало те, що саме у роки Великої Вітчизняної війни інститут нагородження почесними званнями остаточно набув правового унормування, що стало визначною віхою у всьому розвитку нагородної системи України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – К., 1922. – № 49.
2. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 2, спр. 598.
3. Там само, ф. 166, оп. 5, спр. 435.
4. Там само, ф. 166, оп. 4, спр. 22.
5. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. (У двох книгах) / Керівник авторського колективу Д. В. Табачник. – К., 2004. – Кн. 1.
6. Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – К., 1934. – № 4.
7. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 24, спр. 8-15.
8. Відомості Верховної Ради УРСР. – К., 1944. – № 5
9. Відомості Верховної Ради УРСР. – К., 1945. – № 7-8

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Drozd Roman*, dr hab., prof.; *Котляр Ю. В.*, д.і.н., проф.

© Воронін В. М., 2013

Дата надходження статті до редколегії 26.03.2013